

Szakolczay Lajos

A lét kozmosza

Kiss Benedek: Utak keresztje

Az út és a kereszt egyszerre a bibliai jelképtárra – ettől Golgota a Golgota –, és a pálya kacskaringóira: lejtőire s magaslataira utaló fogalmak. Mintha a megfeszítés valahol ott az Alföldön – így mondja egy helyütt a költő is, nomen est omen: Akasztón – kezdődött volna el. S a katasztrófa-versekkel, ezekkel a kései, a történelmet, a társadalmat, európai helyünket, a rendszerváltás furcsaságait megénekelő darabokkal ballagna a végkifejlet felé.

Az út én vagyok, mondja Krisztus, csak rajtam keresztül tudtok eljutni az Atyához. Ez az istenhívő istentelen is, a kanyargó országutakból nyakára nemegyszer korbácsot fonva, azt hitte, hogy az ének megválthat mindentől. Sőt a kegyelmek kegyelme. Dalolt, dalolt – a legkülönbözőbb formákban, ám mindig ugyanolyan intenzitással –, hogy megválthassa lelkét. Megválthassa anyját és szerelmét (a szerelmek szerelmét, vagyis feleségét), a tikkadó, esőre szomjazó földet és nincstelen gyalogosait, az elárvult, mert méltatlanul – sokszor éppen a költőtársak „ügyködése” árán méltatlanul – köpöcsészébe sodort hazát.

A nyarakat és a teleket, a test és a lélek önépítését s kedélyét szolgáló Szent György-hegyi univerzumot. Azt a darabka földrészt, amelyet Badacsony, ez az élő koporsó éppúgy meghatároz, mint a Szegedi Róza-házba áthajló, és Kisfaludyval egyetemben a hajdani költőtársakat csiklandó venyige. Idevonzódik, káprázatos gazdagsággal, a bolgárok földje, amelynek a műfordító példás szorgalommal szedte gyümölcseit, és ide Berzsenyi rétje a félredobott, kikalapátatlanul hagyott kaszával. Ez az a földrész, ahová Nagy László csikajának vihánc-szabadsága éppúgy áthallatszott, mint Weöres Sándor ritmusba ritmust oltó kozmikus éneke.

Ám a lélek a mindenség kifinomult rezgéseit hallván sem váltódott meg.

A dal – egyszer örömforrásként, másszor Sinka István balladáinak mélyrétegébe leszivárogyva – újabb és újabb drámák forrása lett. Mert végtelenül fájt.

Eshetett, fújhatott, szivárványolhatott, csorbíthatta kés, megszentelhetette rezgő akác, az ének tette a dolgát. Épített. Mert gazdája nem ismert akadályt – noha akarva-akaratlan szenvedett az árkoktól és a szocialista építés hevében elszórt aknáktól –, fölült a világ lovára, s mit se számított, hogy cirkuszi manézsba vitte-e jó dolga, vagy Recsk és Katyn vérgőzös, a követ a csonttal összekeverő udvarába, hangok szimfóniájába préselte bánatát.

Mert Kiss Benedeknél – Isten a megmondhatója, emberi tulajdonság – az öröm is bánattal van érezve. De eme alaptulajdonságán mindannyiszor átugorva, jölle-

het a sírás göröngyei csontkeményen koppannak, tud – és mer is! – határtalanul fölszabadult lenni. Magányos hegyi éjszakáin nem véletlenül tekerte ki Csokonai Vitéz butykosának a nyakát – a rokokós tánclépések evvel szilaj legényessé „szelídültek” –, hiszen az égen látott csillag félelmeinek sötétjébe világított.

Evvel átszakadt az a bizonyos gát. Az ihletet nem tiporták el többé a társadalmi ügyek (a hatvanas években vagyunk!) sok helyről indult hernyótalpasai.

A csavargó *Csavargóéneke* hittel teli – ezzel indul a csaknem félszázad verstermését egybefogó *Utak keresztje* című gyűjteményes kötet –: „Arcod csalánnal veri ki a szél, / indák kötöznek, gáncsol a gyökér, / szemedbe szúr a sunyi falevél. // Azért is menni, sugár-szabadon!” Hittel teli, ám jelzi a veszélyeket. Kádár és pribékjei, hiába vagyunk jócskán az 1956-os forradalom eltiprása után, még akasztanak. A világos költői szó, ellentétben a *Tűztánc* „örömdalaival”, gúzsba van kötve. Ezért is volt oly nehéz a kilencek (egyetemi csoportosulás) lírikusainak az útja.

Elérhetetlen föld. Miért elérhetetlen? S ha nincs valóságos csatatér (lásd Rózsa Endre remekét!), a megátalkodottak miért akarnak harcolni? Talán azért, mert – miként Nagy László mondotta volt – „a torkon vágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül”. Ezt viselte a „keserű dalos” Kiss Benedek is. Közúzalékkal a torkában. A *Szóltan vagyok* az antológiának és az első kötetnek is jellegzetes darabja. Állapotrajz, ami a meg nem nevezett, ám sugallt, eme szorító érzést *kiváltóra* hullt vissza. „Tömtek engem, tömtek deres / kövel, vassal – mindent lenyeltem! / Ezért süt föl sok dögletes / sebhely lázvert tekintetemben. / Szóltan vagyok? Hát így van ez. / Kővé lesz a kőevő ember.”

De a bedagadt torok, szerencsére, csak látszólagos. A nem rózsás hangulat ellenére is bozsog a vers. A paraszti s az organikus létet földidéző (bújtató, kiemelő) kép – „csonttá száradt kenyér e föld, / ernyed, dagad” (*Tavasza hangolt himnusz*); „Bíbic vijjog, sebes szárnya / mért csapkod szemem tavába?” (*Békarikató*); „felhőkben, az Isten ínyében / villogtak aranyfogak” (*Zord egek*); stb. – eme költészet aranytallérja. (Bár az öregkori istenkeresésben nem kell bujtatni a szót, hatása mindmáig tart.) Láthatni a Balassira (*Jegyváltás*), az Adyra (*Sziget*) és József Attilára (*A csönd fekélyei*) utaló szómozgást is, de a fiatal poéta számára a leginkább meghatározó élmény Nagy László és Juhász Ferenc lírája.

S ugyanolyan, ha nem nagyobb, intenzitással a magyar népköltészet. Hangulati erejével, szimbólumrendszerével, balladisztikus homályaival. Az elbitangolt édesapát – sok évtizedre rá jön a fölmentés – a *Citerahúrok* átokimája siratja, de olyan költemények boltozatát is feszíti a népdal ritmusa, képszerkezete, mint a *Hívogató*, a *Legenda*, a *Vadkácsamítosz*, a *Kettőző madrigál* és a *Zuzmócsánkös paripák*. Minthogy a poétának jó füle van a zenére, a zenei élmény – a fűszál igézetében is fokról fokra növvő, tisztuló Bach és a természet legegyszerűbb instrumentuma révén ugyancsak érzékletes muzsika („szolmizál egy gyöngyvirág, / a Nap lantja

pendül az égen”) – valaminő hallatlanul gazdag benső érzelmi tartomány megmutatására szolgál.

Megannyi, itt nem tárgyalt érték mellett a pályakezdő kötet (*Gazdátlan évszak*) két nagy nyitással szolgál. Az egyik a ma nem annyira – akkor se volt – divatos honszerelem tudatos megvallásában nyilvánul meg, a másik a Kárpátok koszorúzza „tejtéstvériség” hangoztatásában. Az elsőben szürreális mozzanatok teszik még láthatóbbá az élménykört: „Tudom én, járnál / zöld mezőben, / s tombolsz álruhásan! / Járod, / halált köpül a lábad / anyák tején, / véred szurokká kondenzálva / borulsz az idő ravatalára, / veszel, szegény, / a tiéd mégis, Világnagy-Árva, / vér legyen bár, / üszökvért mályva, / eltékozolt vér / a kezeden!” (*Magyarország*). A másodikban egy csaknem ária igényű szólóadal adja a „történelmi” bűnre való rámutatás – milyen április, ha kényszerrel ünnepeltetik az? – furfangosan is fájdalmas keretét. „Csontos égtáj ez, rimája télnek, / ködkontyot tűző, vénhedt, pogány, / hogy mint magamba, égre nézek: / latinná szült szép, barbár anyám. // terem bennem a narancs idő, / pirulnak dolgos, vidám nyarak – / itt sunyi vág, kény, vád, temető. / Ha falak dőlnek, Déva-falak – / nem fogy a sírás a Kárpátok alatt! // Itt ha tavasz, hát április az, / kegyetlen ünnep, / bukó panasz csak, dehogy vigasz! / büntetés, büntett! / virágkonfettis szél ha jó, pestis / nyomul vele, / még alig zöldül az ág, beleöszül / pár levele!” (*Cavatina*).

A metaforává duzzadt életes szó – sokszor bevallott vagy bevallatlan életérzések esszenciája – az, ami fogva tartja. Minthogy született költő, éneke dús, élménnyel teli. Amit lát – az ihlet optikája éles –, az a paraszti létből és a természet törvényeiből kiolvasható, egyszerre plasztikus és kedélyvilágában pontos kép. Számára a lányok tükörhalak, a giliszták húshüvelyek, a nyár kígyómarás, a haj és a szem – kedveséé – büröksisak, illetve ördögpile, a szerelme indiánmadonna, a szembojár tüzes csillagfókusz, a nagy kerek kék ég halárlinglispil, Mária öle vérlobogás, a szó döglött kárász.

De ha a *Juharcsillagból* (1968–1973) is ideírok egypár jellegzetes képet, szófordulatot – hadd jegyezzem meg, a gyűjteményes kötet szerkezete, jóllehet tematikus ciklusa is van (*Versek Katinak*), jobbára az időrendre épül, de ciklusai nem, vagy csak részben azonosak az egyedi kötetekkel –, még inkább látni a költői gondolkodás, szóképzés, a műveltségélményből is merítő találékonyság elevenségét. (Ez a természetesség, valamint a kifogyhatatlan asszociációgazdagság – részben – alapja lehet a későbbi tárgyias, illetve intellektuális, a humort gyakran groteszkbe fordító verseknek.)

Zápolya uramék asztalán koppan az ének („Halál: mit veszel rajtam, / oligarchás betyár?”), kiszikkadt sorssal és kiszáradt szemmel hordja az utak keresztjét („Alföld! Virágos csonttanya!”), s mikor fölmagánylanak az éjszakák, szemei is koldusodnak. Avval, hogy lubickol a szóteremtésben, a versmondaton túl az egyedi arc

is formálódik. Látomásának egyik csúcsa – sok ilyen van az életműben –, a hó (világító, kínzó fehérségével?) – gyöngyházborotva (*Adalékok*). S közvetlenül idevonható a *Madrigálok fejhargon, visszhanggal* című ciklus *Ordas karácsonyának* kíméletlen szóképe is: „Karácsonyol bennem a tél / villog Heródes kése”. Vagy az irodalomból, természetből párolt döbbenetes állapotrajz: „Apollinaire-kék, húslila ősz van. / Halál gyúlik a tehénhúsban” (*Arcom rétje*).

Eme rövid kritika gerincét, akár tanulmányterjedelemre méretezve, adhatná a költő liliomos kertjét megfekvő, sőt egyenítő szavak: a hó, a vér, a kés stb. használatának, versmondaton belüli szerepének a vizsgálata („a hold véres az égen”). Ez irányú találó „kíméletlenségében” Kiss Benedek fölöttébb Nagy Lászlóval és Buda Ferencsel rokon. Viharos, zúzmarás, a káprázatban is a végletességet látató kedélyvilága – hiába járja, bár kiszolgáltatva mindennek, „a rakéta-kakukkos időt” – a bor és a semmi fölött köröztén is a halál közelében landol. Igaz, nem – nem mindig! – „halállal suvikszolt lakkcipőben” jár, miként az *In memoriam D. Thomasban* írja, de a lét (nem kevésszer örömpillanatokkal is édesített) poklát, benne a közösség és az egyén vesszőfutását, kozmikusságában is személyes tragédiaként éli meg. Ettől a lázalomtól súlyosul a könyörtelenül egyszerű kérdés: „Vér sötétjében, / sötét vér éjszakáján / hová?” (*Fehér mező*).

Az életmű egyik nagy versét, a XX. századi magyar líramezőben is viritó *Böjti szél* című poémát azok a, jobbra már említett líradarabok – esetenként is a többretegű hagyományt, a jellemrajz más-más vonását és a „verscsinálás” különböző fortélyait mutató költemények – alapozták meg, amelyekben esszenciaszerűen, a tömörítés láttató erejével ott van egy öntörvényű világ, groteszkre ekkor még keveset adó, de a drámát viola-éjjel szegélyező látomásbokra. Amely minden zűrzavar ellenére „csöndtornyokon” áll, s bár sziszegő alapként az Alföld-élmény (gyermekkor) keretezi, megmarad a káprázat hideg-meleg hevénél.

Huszonöt éves fiatalember álmodja bele magát a lobogásba, s bár játsszék csontciterán („zabáltam mocskot, ködöt”), himnikus áradással kinyilvánítja a „menetelő fák”, vagyis az emlékezetből föltörő életjelkép-jövészimbólum elevenségét. „Tavas, tavasz! Mit hozol rám: / ítéletet vagy kegyelmet? / Ha nem tetszik, öljetek meg, / de míg látok: / virágszóval menetelnek / szemeimben / az akácok!” (*Tavaszi kérdő- és felkiáltójelek*). Persze ebbe a lángos lobogásba, amelyet a „virágszó” csak fölékesít, minden drámaisága ellenére jövőépítő gesztussal beleértetik a halott ősök (Don-kanyar) jégbakancsainak mindmáig idehalló kopogása is.

Nem véletlenül kezdődik, a József Attila-i számadást kottázva, a *Böjti szél* eme nyugodtságában is fölrázó bevezetéssel: „Csak ami hullt, / csak ami múlt, / az a jelen. // A történetem. / A történetünk. / a történelem”. S avval, hogy az egész Kárpát-medence ki van tárva a *böjti szélnek* (az ének itt az önvizsgálaton jóval túllépő gesztus, ítékezés!), kötődésünk oldott kötele, ugyanakkor fogságunk börtönrácsa

ugyancsak hangot kap. A Húsvét nélküli szél borzalma – a megfeszítettetés még várhat? – „távvezetékek gitártüzeiben” semmisíti meg a „nyárfák orgonasípjait”.

S mielőtt a „zsibbadt anyaföld” magára nézne, kérdezhetetlen kérdés és nyugodt állapotfölmérés vezetí föl, teszi egyértelművé a játszma valódi tétjét: „elhamvadunk-e magunkba zárva, / láz betöretlen ménjei? / húsvét nélküli temetőkön / dobogunk a halál rétjein”. A költői sors nehézsége éppen abban leledzik, hogy „szolgál az ének és kiszolgáltat”, ám a bajvívó erkölcsisége megköveteli (Balassitól Nagy Gáspárig megannyi tisztességes poétára égett rá ez a gúnya), hogy ha szükséges, a lelkiismeret lármafajaként riasszon, „És nép, te költészet fogától véres: / kígyó a faág is! játékszerűl / sárkányországot hogy szültél hát / magadnak, én gyönyörűm!” A személyes sors a szürrealista képek „valóságbokrával” elegyedvén lassan közösségi sors lesz – a modernséget jelzik a modern, a technikai civilizációt előrevetítő képek („Kapsold ki szélpásztás lokátoraidat, Isten!” stb.) –, s ezt a fölfejlődést a hangok sokfélesége, a történelmi, hiedelemvilági-mitoszi és a megannyi népköltészeti betét fölöttébb segíti.

A Magor királytól és az ismert gyerekdaloktól Cézár „üdvözléséig”, és a világot elborító hatalmi téboly leleplezéséig – még a Semmi lengedező kendője is belefér – változatos iramot diktál a költő. Versbeszéde megsemmisítő vihar, hiszen az „ostoros széltől” átvéve az üzés, az ítélezés, a sodró erejű vallató számonkérés parancsát, maga mond ítéletet. Az elandalító, ám megsebzett gyerekdalok hangulatával szemben itt Jeremiás lelkiismeretébresztő dörgedelme a hatásos. Ekképp! „Igazság: keserves igazunk, ó, / rúgottborjú-nyögés! / Tudomány üdvözöllek: / fölszabadítod a bennünk lekötött / isten-atomokat, teremtesz, gyógyítasz: áldunk, / s no persze, hogyne, üdvözet néked is, Cézár, / morituri te salutant: üdvözöllek, hatalmi handabanda, / rakéatechnika, fasizmus, bomba: rég várt és egyetemes / degeneráció-kokkusz, stupidság-baktérium, / szánkat begyomosító némaság-spóra!”

Bár, lassulva az iram, a Földanyához intézett imádság előtt a költő még (még egyszer!) tudatosítja bennünk, hogy veszélynél nagyobb a ránk törő rossz bizonyossága – „fejünk fölött / örök ítélet / veszendőség vasa csörög” –, és a lezárást előkészítő zsolozsma sem lehet más, mint valaminő hitben fogant varázsnének. Itt még, ellentétben az öregkori versek Szent György-hegyi kozmoszt tágító, biblikus mosollyal az Urat magához ölelő istenszólításával, a költő direkt módon nem idézi meg a Fennvalót, „csupán” a világméretűre kiterjesztett anyát szólítja. „Föld! Meghasított mellű Gaia! / véd magad, édesanyánk! / Varácsolj énekké, varácsolj dallá, / madarat bimbózzon fölénk az ág, / Orfeusz-sípon / az árvaság!”

S a böjti szél, az ostoros böjti szél ezen a tájon is a szabadulást hozza – illetve a „dzsungelből” való szabadulás reményét –, akárcsak azok a nagy versek (Juhász Ferencnek *A tékozló országától* Nagy Lászlónak viharos *A Zöld Angyal*áig meg-

annyi a példa), amelyek létfaggató gyötrellemmel ítélőszék elé állítják a kort, történelmünket és nem utolsósorban a madáchi gondok kelepccéjében vergődő egyént. S ha a lángból való menekülést, valamiféle oldódást nem is, a vers „megpörgését”, a szakaszokra bontott életöröm és a hagyományvilághoz való – csaknem gyermeki – ragaszkodást, az én-központúság csillag irányú kiterjesztését hozza két ciklus; a *Szemem parazsa mellett* (1972–1981) a groteszket komolyabban megszólaltató, a reneszánsz kori igazságkeresés örömtáncát (közel a máglya!) maszkos én-vizsgálatá emelő *Alkony, hatalmas* (1980–1985).

Mindkettőben ma is emlékezetes a költőpályát meghatározó versek csokra. Ha csupán egyikből a címadót, a *Sinka zsákját*, a *Létem, temetőmet*, a *Mi közöm hozzatok emlékeim?*-et, a másikkól a *Számvetés-féle, félútont*, a *Jeszenyin anyjának fényképét*, a *Metszeteket* és – nem utolsósorban – a briliáns *Bruno-dalokat*, a lírai én megannyi alakváltozását intellektuális erővel és invencióval követő versek ciklusát említem, már sejtetem az élményköltészet (amelyet meghatároz a jól körülírható hagyományvilág) további rétegződését, és a történelmi talárban tetszelgő, ám nagyon is a ma felé fordított félgroteszk hitvallás nemzetek fölötti igazságát. Nem föltétlen szükséges – kiragadott a példa – a *Metszetek* rémíszítő táj- és állapotrajzát („Csak csínján a borotvával – éles a penge, és / zuhog most kint az eső. / Tankok szántanak, repülőgépek vetnek – / halál arat, merre a szem lát”) a *Bruno-dalok* témát (halálhörgést, menekülést, útvesztőket, megváltást stb.) föl villantó mottójával összevetni („Giordano Bruno akár Moszkvában is élhetett volna”), hogy érzékeljük a költő megkeseredését. Az örömláncolatok véges végtelenjében ugyan van (található!) rokonokat összekötő kapocs – Jeszenyin anyja ugyanazt az imádságos kenyeret dagasztja, amely honi költőnk édesanyjának is szentség (a *Kenyeret anyám úgy eszik* talán Kiss Benedek legszebb verse) –, de a fájdalom körei ezzel nem kisebbednek. *G. Bruno végső győzelme* – a jól megválasztott bibliai jelképrendszerrel – ezért is lehet *ars poetica*-jellegű kinyilatkoztatás. „Nem vonok vissza, uraim, semmit! / Végesnél tágabb a végtelen hit, / eszméim fonálán a horgot / Isten megpedzette – nem háborgok, / én éreztem őt s ő tudott rólam, / pedzette horgomat az élet-tóban, / próbára tett és próbáját állom, / mert a végtelen óceánon / ő a halász s a hal én vagyok, / de győzelem lesz, ha Isten kifog. // Csak ember voltam, de annak tiszta. / Uraim, nem vonok semmit vissza! / Rakjátok a máglyát, nem szólok többet. // Megégek, / uraim, / de nem halok meg!”

Az alföldi homok – egyeseknek létsivatag, másoknak magatartást formáló oázis – „szigorát” megtartotta („Asszonyról, / Istenről, / Hazáról / alföldül érzek, / alföldül gondolkodom” – *Járok nyárban*), mintha „édes szülője” harmatos esőivel és a dülőút ráncait megülő, égető-perzselő porfelhőivel arra biztatná, hogy csak az igazat írja. Ebben az idealizált, ám nagyon is komolyan gondolt konokságban rejtve ott szunnyad egy, a századokból is éles Petőfi-kép, a síkság, a róna szerelme-

sének példája, a szép, szilaj gyermekkor szabadságát megidézően, s ugyanakkor ott dörömböl Vörösmarty zúzmarás szava („Madarak tébolydái az erdők, / az ősz, arany kalitka, / rájuk zárul” – *Őszülő Föld*). Ki ne érezné, hogy a *Széchenyi imája* és a *Petőfi lázálma az eljövendőkről* – mindkét vers a *Szűkülő szemmel* (1985–1994) című ciklus karakteres darabja – politikai parabola. Főképp az utóbbiban válik egyértelművé – ekkor félig-meddig ébredezőn is még csak 1986-ot írtunk –, hogy a hatalom mennyire reszketett 1848 gyújtólángjától. „Március tizenöt – / ezer a gumibot. / Ezer a gumibot – / március tizenöt. (---) Március tizenöt – / zászlódísz a város. / Világlik a sötét. / Sötétlik Világos.”

Ha emlékszünk a Nagy László fordította Federico García Lorcára, pontosabban a *Cigányrománcok*, abban is az *Alvajáró románc* organikus díszletére („Zöld, szeretlek, zöld, imádlak. / Zöld szél. Zöldbe borult ágak” stb.), akkor fölöttébb becsülhetjük költőnk Mester (mesterek!) előtti főhajtását. „Zongorám ama orgona, / mi hajt anyám háza előtt: / hol narancs-szín, hol meg lila, / de legtöbbször: Lorca-zöld” (*Zongorám egy orgona*). Ilyen tisztelgés a Kormos István híres versére felelő *Piros delfinek uszonyaival* is. De számtalan más klasszikust ugyancsak ünnepel. Főképp József Attilát kedveli – a korai *Kazal aljából* vallomása később is törvényerővel bír: „Józsefattila-fa... / Ültetnék erdőt, / hazát ültetnék abból a fából” –, de a ma jelesei is részesülnek humorral teli szeretetéből (*Rímek kavargása* című ciklus).

Csaknem mindannyiszor úgy lép be a természet katedrálisába, hogy „öröm bozsgatja”, vagyis *bemájusol*. A hangulatos tájszavak, illetve az egyediségről valló, saját kútfő alapján képzett igék (duhhan, gomolydul, örvénylünk, tornyulunk, elpillézlik, koldusolnak, fölmagánylanak, karácsonyol, báránylik, jánosbogarazzák, elmesszül, elduhhog stb.) természetesen nem akadályozzák a metaforák, a plasztikus képpé érett „óarany” szóbokrok verstani szerepén túli, járulékos elemként is fontos növekedését. Van, hogy annyira beleszeret a villámlást fénycsatornák játékaiként láttató találmányába, hogy egy korai vers, a *Zord egek* metaforikus – az organikus létet a szakrálissal összekötő – „igyekezetét” („felhőkben, az Isten ínyében / villogtak aranyfogak”) a későbbiekben szó szerint megismétli (lásd a *Kisborjú* első strófáját).

De egy költőt sosem a technikai tudás, a formabiztonság, a számtalan módon, vagyis invenciózus gazdagsággal kinyilvánított nyelvi erő határoz meg – noha mind-mind elengedhetetlen építőkövei az életműnek –, hanem gondolkodása, életeszmenye, szavainak hitele. Kiss Benedek népi lírán való edzetsége később a József Attila-i létfilozófiával (*Eszmélet*) párosult – ennek ellenére számára Nagy László és Juhász Ferenc költészete mindvégig ösztönző, a paraszti létet modern életérzéssel vegyítő példa –, hogy az idősebb korban hatása alá kerülhessen annak a panteisztikus (?), a szakrálishoz a fűszálak és a szőlő felől közelítő, Dosztojevusz-

kij és Tolsztoj bűnös büntelenségét, illetve az egész világra kiterjesztett, irgalommal teli jóságát valaminő „kozmoszi éneknek” halló életérzésnek, amely ott búvik meg a Badacsonyi bazaltorgonáiban, Szent György-hegy éjszakai csillagtérképén, a kedves, a feleség áldott ölében – micsoda szerelem sátorozza ezt a sok évtizedes együttlétet –, és nem utolsósorban a műveltségtoronyok emeletein.

Aki a fa lombozata alatt ül – „hallgatom nagy diófák csendjét – / hallgatom szívdobogásomat” (*Nyáresti delírium*) –, az mindennél jobban tudja, hogy az őt (kedvenc szava) körül bozsgó végtelen lét egyszer csak fölszívódik a *nem-létbe*. A figyelmeztetés ezért mintha már túlról jönne, előkészítvén a bölcs búcsúszózatot. „Emberek, hová rohantok! // Bukik a Nap, ám e zsvajjos / ősz udvarán / települünk a kifakult porcfű / pokrócára – még / langyos a Föld! Préselgessük el / szívünk borát, / szánk csurgóján / csobogjon hangzó ének, csepegjen bánat, fohász” (*Az ősz udvarán*).

A *Havazás mögött* (1992–2000) verseiben még nem láthatni a kitántorgás előtti pillanat mámorát, mert az *Újgazdag mosolyok*, a *Szarvas-ének* (a szabadságdalként ismert kolinda itt megfordítva!), a *Hamuka-ország*, vagyis a rendszerváltó szabadsággal levakarhatatlan melléktermékként megtermő *kín* még nagyon is gyötri áldozatait („Beköp a döglégy, / hold-ló vizez ránk, / de mégis hősen, / sörétszeplősen: / vagyunk az ország” – *Szarvas-ének*). Ebből az állapotból nem a *Japáni versek* és a *Bakafánt mellé tűzz kacifántot!* kétségkívül szellemes görbe tükre emel ki, hanem az *Öreg tókéék közt* megannyi bölcs, a borospohár koronát égre vetítő verselixírje (a címadó költeményen kívül a *Tavaszi lázban*, a *Jelenés*, a *Korai halottak*, a *Partyra készülve*) és az *Októberi tücskök* (1990–2005) olyan jeles darabjai, mint az *Apám kertjében*, a *Kenyeret anyám úgy eszik* és a *Szép magyar boroknak dicséreti ciklus* „vércsepp-ajakkal” tüzes borversei (*Szentgyörgy-hegyi olaszrizling; Száraz szamorodni; Villányi oportó* stb.).

Azt gondolnánk, hiszen az alkonyatba hajló életkor akarva-akaratlan megtermi a maga *őszikéit*, hogy a *Szomorún és boldogan* (2002–2007), valamint az *Apokrif litánia* (2007–2009) című, ezúttal is könyvterjedelmű „fejezetek” (összefoglaló ciklusok) a lélek megnyugvásáról és az éjszaka bársonyára kifekvő költő megcsendesedéséről fognak tanúskodni. Evvel szemben az „Isten csavargóját” a groteszk fénytörésében különösen furcsa XXI. század eseményei vagy eseménytelenségei (*Együgyű dalocskák; Kápók; Hekatomba; K.u.K.-udvar*), a félbe-negyedbe tört (mert töretett!) történelem gyász-feketéi (*Trianon?; Katonatemető; Borzongás egy film után; Ha mi nem leszünk; A Történelem mint végrehajtó; A Hőember-hadtest*) és a bennünket veszélyeztető, nyomasztó katasztrófa formái izgatják (*Az idő far-ka; Globalizmus; Szenzitív hordák; Mái próféta mondja*).

Ezek is, de más is!

Elsőként a gyúanyag összetevőit említsük, a dühöt, a kifigurázást és a szóval

történő megsemmisítést. Szó se róla, Kiss Benedek – a kádban lévő szőlőfürtök helyett az erkölcsstelenséget s a megrészegült világot taposva – itt is, ezekben a versekben is költő. Ám az alkony, nincs bölcsebb a természetnél, a megnyugvás palástját is ráteríti nyughatlan fiára. Elsőbben köntösformában érkezik a szívét és elmét a szeretet groteszk köszörűkövén megvidámító meleg – gondoljunk csak a *Rímek kavargása* fullánkos, szellemes íróportréira és az őket kiegészítő líradarabokra (*Nevek Panteonja; Balassiáda; Rímek kavargása*) –, ám a későbbi palástformát a megannyi Istent szólító vers uralja. Meg azok a kései, szintén a feleséghez íródott szerelmes versek (*Katinak, tág szemekkel; Feleségemnek; Hogyan szeress?; Éggel teli; Te vagy a békém*), amik himnikus áradással ahhoz a virágzó kerthez kötik az *örök nőt*, amelyet az e témában ugyancsak perzselően fölemelő – az öszszegyűjtött versekbe külön beillesztett – fejezet mutat.

Az imazsámoly, mert többnyire bazalt az alapja (térdelője) – mindig a Balaton környéki csillagsátor ihleti a gyónást –, megszedi az áldozatát. Nem kínál könnyű, sem mire se jó kegyelmet, de közelebb visz a megtisztuláshoz. Ha a *Színed előtt állni* vagy a *Miserere!* nyitó versszakait idézem – „Színed előtt állni, Uram, / hebegve, mint narkós, makogva, / Színed előtt állni, Uram, / rongyokban, törten, Krisztussá kopárodva”, illetve „Édes Nagyúr, világodat / nem értem, de / imádlak érte. / Lázongás, harc volt az életem, / s jólesik most / a béke” –, azonnal látni a megtörttség fokozatait. Még nem a golgotai sötétséget – a bűnös büntelent még mindig kínozza az eldöntetlen: valóban hisz-e az Istenben –, ám egyre inkább a közeledő kereszt árnyékát.

A perlő hadmozdulat, mert a hitetlennek nincs menekvés, semmit sem ér – „Uram, Te semmivé tettél, / s adtad érte a Mindenség kacatát. / A bolond legény is jobban járt ennél: / ő néha szemedbe lát” (*Áldozat*) –, viszont a föltámadás, akárcsak reményként való óhajtása, a Vele-egy lélekállapot kívánása széttörheti fensőbbségünk bilincset. „Megtörtünk, hisz ő is megtörtetett, / nyögjük, hogy mért hagyta el engem. / S ő akkor biccent és mindig / újjászületik értünk / az örök Betlehemben” (*Betlehem örök föltámadása*). A Döbrentei Kornélnak ajánlott *Litánia* – Nagy László József Attila-geisztusát is imafokozóvá téve – megrázóan vall a magára talált lélek kegyelmi állapotáról. „Hogy az emberáruulás mocskát, / napjaink minden poklát / purgatóriumnak láthassam, / s a rettenetet szép szóval bírja le a szám, / add meg felháborodott lelkemnek, Uram, / ki élsz és uralkodol – Ámen.”

Összetett, reményeiben is sajtó líraarzenál.

Azzal, hogy Kiss Benedek a *lét kozmoszát* írja – élve az emberlét titkain túl az isteni törvényszerűségek feszegetésével, és megélve a folyamatosan rázuhanó egyéni és társadalmi drámák minden rezdülését –, az egyik legteljesebb lírai univerzum tulajdonosa. Elsőrangú költő.

(*Holnap Kiadó, 2010*)